

ORTAÖĞRETİM TARİH DERS KİTAPLARINDA COĞRAFİ UNSURLARA NASIL VE NE DÜZEYDE YER VERİLMEKTEDİR?

Hakan KOÇ

*Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü,
hakankoc@cumhuriyet.edu.tr*

Hakan ÖNAL

*Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniv, Necatibey Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü,
onal@balikesir.edu.tr*

Abdulkadir ERGÜN

*Dr., MEB., Ortakaraören Çok Programlı Anadolu Lisesi, Coğrafya Öğretmeni, Seydişehir /Konya,
anadolucografya1@gmail.com*

Received: 15.08.2016

Accepted: 28.11.2016

ÖZ

Mekân hem tarih için hem coğrafya öğretimi için oldukça önemlidir. Tarih ve coğrafya disiplinlerini mekândan bağımsız düşünemeyiz. Coğrafi olay ve olguların mekânsal dağılımı ve bu dağılım üzerinde etkili olan faktörler coğrafya disiplininin temel konularından birisidir. Mekânda bulunan coğrafi unsurlarda (topografik, jeolojik, iklimik, vejetatif, yer altı zenginlik kaynakları, demografik yapı, yerleşme şekilleri vb.) tarihi olayın seyrine yön vermektedir. Bu bağlamda iyi bir coğrafya okuryazarı olmak yâda başka bir ifade ile iyi derecede mekân bilgisine sahip olmak tarihi olayları daha iyi algılamak için büyük önem arz eder. Ortaöğretim 9, 10. ve 11. sınıf tarih ders kitaplarında coğrafi unsurlara yer verilme durumunu belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilen bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi ile elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. 9.,10. ve 11. sınıf tarih ders kitaplarında coğrafi unsurlar içerisinde en fazla yer adlarına yer verilmektedir. İncelenen bu eserlere dayalı olarak, yer adlarına dayalı bir tarih öğretimi söz konusudur. Orta öğretim tarih ders kitaplarının konu içeriğine bağlı olarak kullanılan coğrafi terimlerin frekans sıklığı aralığı da değişmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarih öğretimi, coğrafya öğretimi, tarih ve coğrafya öğretiminin bileşenleri, mekân algısı, tarih ders kitapları.

HOW AND WHAT LEVEL ARE THE GEOGRAPHICAL ELEMENTS USED IN SECONDARY SCHOOL HISTORY COURSE BOOKS?

ABSTRACT

The place is very important for teaching of both history and geography. We cannot think of disciplines of history and geography independent from of place. The spatial distribution of geographical events and phenomena and the factors that influence this distribution are one of the main points of geographical discipline. Geographical Elements in the space (topography, geological, climatic, vegetation, underground wealth resources, demographic structure, settlement types, etc.) shape the direction of the historical events. In this context, being a good geographical literate, or having a well-known spatial knowledge in other words, is of great

importance for better understanding of historical events. This research was conducted to determine the inclusion of geographical elements in the 9th, 10th and 11th grade textbooks of secondary education. This research was carried out through qualitative research methods using a document analysis. Content analysis was used in analysing the data obtained by the document examination. Place names are given most among the geographical elements in the 9., 10. and 11th grade history textbooks, . Based on these insights, history teaching is based on place names. The frequency range of geographical terms used varies depending on the subject matter of secondary education history textbooks.

Keywords: History teaching, geography teaching, components of history and geography teaching, space perception, history textbooks.

GİRİŞ

Araştırmanın bu kısmında, bireylerin iyi bir coğrafya okuryazarı olması durumunda; tarihi olaylara farklı perspektiflerden bakabileceğini ve tarihi olayları daha iyi analiz edebileceğini kanıtlayan örneklere yer verilmiştir.

Tarih, insanların geçmişteki her türlü faaliyetini, olayların, birbiriyle olan ilişkilerini, sebep-sonuç belirterek, yer ve zaman göstererek belgelere dayalı olarak inceleyen bir bilim dalıdır (MEB, 2013: 4). Tanımdan anlaşılacağı üzere, tarih öğretiminde üç önemli unsur bulunmaktadır. Bu unsurlardan birincisi *zaman* ikincisi *yer* (mekân)' üçüncüsü de tarihi olayın *failleridir*.

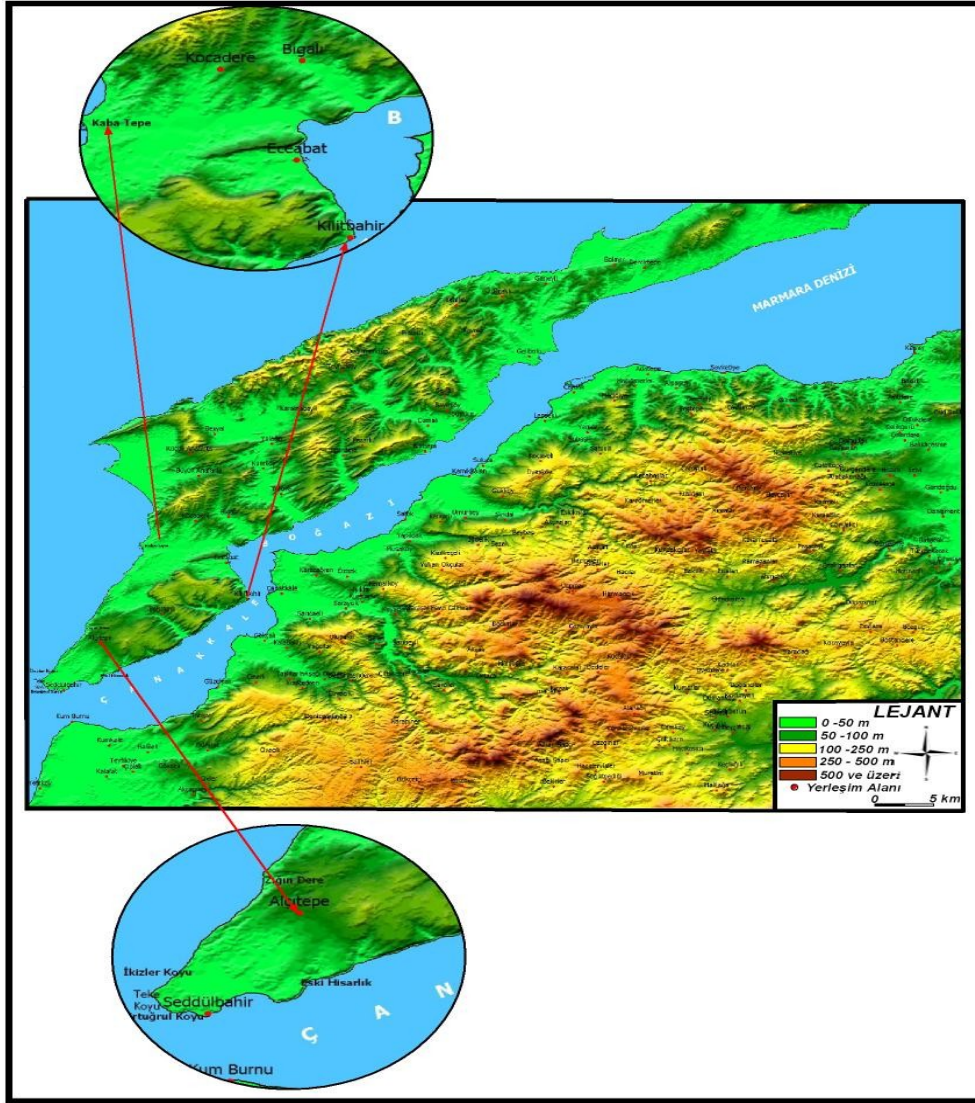
“Tarihten bir örnek olay verirken mümkün olduğunca yer, zaman ve failleri belirterek olayı aktarmamız gerekir. Yer, zaman ve faillerin hepsinin veya herhangi birinin belirtilmediği olayın tarihsel anlayış içinde aktarılması mümkün değildir. O zaman tarih değil masal olur” (Köstüklü, 1998: 14). Ne zaman oldu? Neden oldu? Nerede oldu? Nasıl Oldu? Kimler arasında oldu? Sonuçları nelerdir? gibi sorular tarih öğretiminde mekânı, zamanı ve olayın faillerini algılatmaya ve öğretmeye yönelik sorulardır.

Tarih öğretiminin bileşenlerine karşılık coğrafya öğretiminin bileşenlerini de *konum, yer, insan- çevre etkileşimi, hareket ve bölge* oluşturmaktadır. Bu yer nerededir? Bu yer neye benzemektedir? Bu yer nasıl kullanılmaktadır? Bu yer insan yaşamını nasıl etkilemektedir? Burada kimler yaşıyor? gibi sorularda coğrafya öğretiminde konum, insan çevre etkileşimi, hareket ve bölge kavramlarını öğretmeye yönelik sorulardır. Her iki disiplinin öğretim bileşenlerini dikkatlice incelediğimizde *mekânın* ortak olduğu dikkat çekmektedir.

Bu açıdan mekân hem tarih için hem coğrafya öğretimi için oldukça önemlidir. Tarih ve coğrafya disiplinlerini mekândan bağımsız düşünemeyiz. Coğrafi olay ve olguların mekânsal dağılımı ve bu dağılım üzerinde etkili olan faktörler coğrafya disiplinin temel konularından birisidir. Mekânda bulunan coğrafi unsurlarda (topografik, jeolojik, iklimik, vejetatif, yer altı zenginlik kaynakları, demografik yapı, yerleşme şekilleri vb.) tarihi olayın seyrine yön vermektedir. Bu bağlamda tarihi olayları daha iyi algılamak için iyi bir coğrafya okuryazarı olmak büyük önem arz eder.

Mekâna ait bir coğrafi özelliğin, tarihi bir olayın seyrini nasıl etkilediğini aşağıdaki örnekler üzerinden inceleyelim:

Örnek 1: “Çanakkale Boğazı 60 km uzunluğundadır. Kuzey kısmında 3.2 km olan boğazın genişliği Gelibolu Çardak arasında 5.8 km’ye ulaşır. Çanakkale – Kilitbahir arasında 1.2 km’ye düşer; İntepe önlerinde ise tekrar genişleyerek 8 km’yi bulur” (Atalay, 2004:84). Çanakkale Boğazı’nın coğrafi özellikleri Çanakkale savaşının seyri açısından son derece önem arz etmiştir. Çünkü Türk topçularının kullandıkları topların menzilleri kısa olmasına rağmen, boğazın darlığı sayesinde, Türk topçuları müttefik (İtilaf Devletleri) gemilerine daha isabetli atışlar yapmışlardı. “Müttefiklerin zırhlı taretler içinde, modern aletlerle donatılmış, seri ateşli, uzun menzilli, büyük çaplı çok sayıda topuna, Türkler Boğaz’ın giriş kısmının iki yakasındaki toprak tabyalarda ve açıkta on yedi adet ateşli topla karşılık veriyorlardı. Orhaniye ve Ertuğrul tabyalarındaki on yedi toptan dördü on iki bin, diğerleri ise yedi bin beş yüz metre menzilliydiler” (Niyazi, 2011: 12). “İngiliz ve Fransız savaş gemileri uzun menzilli toplarıyla tabyaları dağıttığını düşünerek Türk toplarının atış menziline girdikten sonra neye uğradıklarını şaşırılmışlardır. İngiliz ve Fransızlara ait filodan 7 tanesi sulara gömülmüş, diğerleri onarıma muhtaç halde yaralar almıştır. İtilaf devletleri geri çekilme akıllılığı göstermişlerdir” (Yalçın ve diğ., 2005: 92).

Şekil 1: Biga Yarımadası'nın Kuzeyi ile Gelibolu Yarımadası'nın Kabartma Haritaları (Koç ve Çiftçi, 2016: 11)

Sadece deniz harekâtı ile başarılı olamayacağını anlayan müttefikler 25 Nisan sabahı kara harekâtını başlatmışlardır. Boğazı rahat geçebilmek için Gelibolu'nun içine karar vermişlerdir.

Çanakkale Boğazı çevresindeki sarp, engebeli ve fundalıklarla örtülü araziler, müttefiklerin kara harekâtını zorlaştıran coğrafi unsurlardır. Falezli kıyılara çıkarma yapmak oldukça güçtür. Müttefiklerin kara harekâtı planlarının hayata geçmesinde eğim derecesi az kumsallar oldukça önemlidir (Şekil 1). “İtilaf Devletleri gerekli ikmal yaptıktan sonra 25 Nisan 1915 sabahı çıkarma yaptılar. Çıkarma gerçek hedef olarak Seddülbahir ve Kabatepe'ye, şaşırtma hedefler olarak da Saroz Körfezi, Kumkale ve Beşige'ye yapılmıştı. 25 Nisan sabahı Seddülbahir Bölgesi'ne çıkarılan 29'uncu İngiliz tümeni daha önce tespit yaptıkları beş çıkış yerine çıkartma yaptılar. Hisarlık, Ertuğrulkoyu, Tebekoyu, İkizkoyu, Sığındere kumsalları idi. Buraya çıkarılan birliklerin hedefi Kilitbahir'i almaktır” (Oğlander; Altıntaş, 1997: 18). “Düşmanın ikinci çıkarma hedefi ise Kabatepe bölgesi idi. Lakin şamandıra ile tesbit edilen hedefin Mehmet Çavuş tarafından şamandıranın ipinin kesilerek akıntıyla yer değiştirmesi neticesi düşman Avustralya ve Yeni Zelanda birliklerinden oluşan “Anzak” kuvvetlerinin Arıburnu sahillerine çıkmasına neden olmuştu. Böylece asıl çıkarma hedeflerinden yaklaşık bir mil sapılmıştı. Bu

birliklerinde hedefi Kocaçimen Tepesi'ni ele geçirerek Seddülbahirdeki İngilizlerle birlikte Eceabad bölgesini alıp Gelibolu yarımadasının güneyini zabt etmek ve donanmaya Marmara yolunu açmaktı" (Altıntaş, 1997: 19).

"25 Nisan 1915 günü Anzaklar, kıyıya çıkartma yaparak Conkbayırı güney yamaçları, Düztepe, Kanlısirt, Kocaçimen bölgelerine kadar gelmiş olan düşman Mustafa Kemal Atatürk'ün de kahramanlıkları ile bu bölgeden püskürtüldü. Kıyı bölgelerde tutunan düşmanı tamamen atmak için 27 Nisan, 1 Mayıs ve 19 Mayıs'da Türk kuvvetleri taarruzlar yaptılarsa da muvaffak olamadılar" (Güzel; Altıntaş, 1997: 20). Ağustos ayında İngilizler 5 Tümen yeni takviye kuvvet aldılar. Takviye olmuş olan bu kuvvetlerle 6 Ağustos'da tekrar saldırdılarsa da, arazinin sarp ve fundalık olması, kuvvetlere kılavuzluk yapan Rumların yollarını şaşırması neticesinde başarılı olamadılar" (Altıntaş, 1997: 20). Başarılı olamayan düşman kuvvetleri çekilmeye başladılar.

Elbette Çanakkale zaferinin kazanılmasında Türk askerinin canları pahasına vatanlarını savunmaları ve Türk askerinin iman gücünün rolü tartışılmaz. Ancak Çanakkale savaşını kazanmamızda başkumandan Atatürk'ün üstün zekâsı ve onun savaş stratejilerinde coğrafi unsurları hesaba katmasının ayrı bir önemi söz konusudur. Çanakkale savaşında coğrafi unsurların savaş gidişatının Türklerin lehine sonuçlanmasındaki rolünden tarih kitaplarında bahsedilmemesi de büyük bir eksiklik değil midir? Böyle bir ifade kullanmamızın nedeni, genellikle tarih kitaplarında savaşlar anlatılırken; asker sayısı, askerin kullandıkları savaş aletlerinin özellikleri ve miktarı ile ilgili bilgiler verilir ancak savaşın gerçekleştiği coğrafi mekân ve bu mekânın savaşın seyri üzerindeki etkisinden pek bahsedilmez. Bu konuda benzer bir tespiti Şengül Bircan ve Safran (2013) yapmıştır. Bu durumu Şengül Bircan ve Safran (2013: 463) şu şekilde ifade etmektedirler: "Olayların geçtiği mekânın kavranması soyut olarak değerlendirilen tarihi olayların somutlaştırılması için iyi bir yoldur. Tarih öğretmenlerinin, tarihte geçen yeri bilmenin tarih öğretimine katacağı yararların çoğu kez farkına varamamaları nedeniyle tarih öğretiminde mekâna yönelik çalışmalar pek gözlenmemektedir".

Coğrafi unsurlar savaşın seyrini etkiler. Bunu çok iyi bilen Ulu Önder Atatürk askeri müdahalelerde coğrafi unsurları hesaba katardı. Başkumandan Atatürk'ün müttefiklerin Ertuğrulkoyu, Tebekoyu, İkizkoyu, Sığındere, Arıburnu sahillerinden çıkarma yapacaklarını öngörmesi, Türk askerini hemen kıyıda konumlandırmayıp can kayıplarımızı azaltması ayrıca bölgedeki Kireçtepe ve Alçitepe gibi kilit noktaları tutup eğimli yamaçlardan yararlanıp sayıca ve teknolojik savaş aletleri bakımından Türk kuvvetlerinden üstün olan müttefikleri püskürtebilmesi başkumandanın savaş stratejilerinde *coğrafi unsurları* iyi kullandığının birer kanıtı değil midir? (Koç ve Çifçi, 2016: 12).

Örnek 2: Ulu önder Atatürk'ün Milli Mücadele döneminde halkı bilinçlendirmek ve milli birlik ve beraberliği sağlamak için bir dizi kongre ve genelgeler yayımlamıştır. Atatürk gerçekleştirdiği genelge ve kongrelerde de memleketin *fiziki ve beşeri coğrafya* yapısından en üst düzeyde yararlanmıştı. Atatürk'ün Havza'dan (Samsun) Erzurum'a giden kara yolculuğu iyi analiz edildiğinde bu durum daha iyi anlaşılacaktır.

Ulu Önder Atatürk milli mücadele ateşini Akdeniz, Ege, kıyılarından veya Batı ve Güneydoğu Anadolu'dan yakamazdı. Memleketin bu bölgeleri işgal altındaydı. Milli Mücadeleye buralardan başlanması durumunda

halkı bilinçlendirme çalışmaları başlamadan bitebilirdi. Memleketin *beşeri coğrafya* yapısını iyi analiz eden Ulu önder Atatürk; milli mücadelenin ilk yıllarında Türkmen nüfusunun fazla olduğu bölgelerde bu mücadeleyi başlattı. Bu anlamda Sivas ve Erzurum vilayetleri kongreler için biçilmiş birer kaftanlardı.

19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Ulu Önder Atatürk, 12 Haziran 1919'da Havza'ya gelmiş, buradan 13 Haziran 1919'da Amasya'ya geçmiştir. Atatürk, Erzurum'a olan yolculuğunda sırasıyla şu vilayetlere uğramıştır: 26 Haziran 1919'da Tokat'a, 28 Haziran 1919'a Sivas'ta uğramıştır. 3 Haziran 1919 tarihinde de Erzurum'a geçmiştir. Yaklaşık iki ay süren yolculuğunda Atatürk, Hasılar (Samsun'u Havzaya bağlar), Kızılıniş ve Çamlıbel (Tokat'ı Sivas'a bağlar) ve Kızıldağ (Sivas'ı Erzincan'a bağlar) geçitlerini kullanmıştır. Geçitler, Atatürk'ün işini kolaylaştırıyordu. Müttefikler tarafından Milli Mücadele'ye olası bir müdahale durumunda; geçitler hem paşayı hem de birliğini koruyabilecek doğal setlerdi. Aynı zamanda geçitler memleketin farklı bölgelerinde planlanan kongrelere Atatürk'ün zamanında varmasını sağlayan önemli yol güzergâhlarıydı.

Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere; "Bütün tarihi olaylar coğrafi bir mekân içinde geçer. Mekânın tasviri, olayların değerlendirilmesi açısından çok mühimdir ve bunu da coğrafya yapar. Coğrafi şartlar, tarihe şekil verir ve tarihin oluşumunda fevkalade etkilidir. Deniz kıyıları, nehir ve göllerin çevreleri, vahalar vb. topraklar, insanların yerleşmesi için elverişli sahalar olmuşlar; büyük medeniyetler buralarda doğmuştur. Bir Mısır atasözünde ifade edildiği gibi "Mısır Nil'in hediyesidir". Mezopotamya ve Anadolu'da büyük medeniyetlerin kurulmasının en önde gelen sebebinin bu bölgelerin coğrafi şartlarında aramak lazımdır" (Köstüklü, 1998: 15).

Her olayın bir zamanı yani tarihi vardır ve her olay bir yerde yani bir mekânda yaşanır. Tarihi mekânlar, geçmişten günümüze gelen birçok bilgiyi bünyelerinde taşıyarak günümüze ışık tutarlar. Bu mekânların bilinmesi tarihi olayların daha net anlaşılabilmesi açısından yararlı olacaktır. (Köstüklü, 1999; Şengül Bircan ve Safran, 2013: 463).

"İnsanların yeryüzüne yayılışı ve kurdukları uygarlıklar da tarihi gelişmenin ürünü olarak açıklanabilir. Bu süreçte uygarlıkların yeryüzündeki gelişimini araştırırken tarih ve coğrafyanın birlikteliği önemlidir. Sadece bilim dalı olarak değil, eğitim-öğretim boyutunda da disiplinler arası bir anlayışla tarih ve coğrafyanın ortak çalışmaları yararlı olacaktır" (Şengül Bircan ve Safran, 2013: 463).

"Her tarihi olay belli bir coğrafi mekânda meydana gelir. Tarihi olayların oluşumu esnasında iklim, yeryüzü şekilleri, ekonomik faaliyetler, konum vb. coğrafi faktörler etkili olabilmektedir" (MEB, 2013: 25).

Tarihi olayları daha iyi analiz edebilmede iyi bir coğrafya okuyazarı olmanın ne kadar önemli olduğunu yukarıdaki örnekler açıkça ortaya koymaktadır. *Bu araştırmanın amacı* tarih ders kitaplarında yer alan coğrafi unsurların nasıl ve ne düzeyde verildiğini tespit etmektir.

YÖNTEM

Ortaöğretim 9., 10. ve 11. sınıf tarih ders kitaplarında coğrafi unsurlara yer verilme durumunu belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilen bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın veri kaynağını, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Talim ve Terbiye Kurulunca kabul edilip tebliğler dergisinde yayımlanan 9.,10. ve 11. sınıflara ait tarih ders kitapları oluşturmaktadır.

Doküman incelemesi ile elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde organize ederek yorumlamaktır. (Yıldırım ve Şimşek, 2000; akt; Koç, 2013: 126). Araştırmada içerik analizi kapsamında öncelikle kullanılacak analiz birimi tespit edilir (Baş ve Akturan, 2008; akt; Koç,2013: 126). Daha sonra kendi içinde anlamlı bir bütün oluşturan cümleler kodlanır. Bu kodlama daha önceden araştırmanın temelini oluşturan kavramlara göre de yapılabilir. Daha sonra bulguların yorumlanmasına geçilir. Bu araştırmada temel kategori olarak “coğrafi unsurlar” ele alınmıştır. Alt kategoriler ise fiziki ve beşeri coğrafyanın alt dalları oluşturmaktadır. (Bakınız tablo 1,2 ve 3). Bu araştırmada analiz birimi olarak “cümle” seçilmiştir. Daha sonra tarih ders kitaplarındaki coğrafi unsurlara yer verilme düzeyini incelemek üzere bir form oluşturulmuştur. Araştırmanın güvenilirliği için üç ayrı araştırmacı tarafından kitaptaki tüm metinler okunmuş (içindekiler ve kaynakça hariç) anlam bakımından ilişkili olan cümleler ilgili kutucuğa kodlanmıştır. Araştırmacılar tarafından yapılan iki ayrı analiz sonuçları karşılaştırılmış ve birbiri ile uyumu kontrol edilmiştir. Birbiri ile uyum göstermeyen kodlarda bir uzman görüşü alınarak ilgili kutucuğa tekrar kodlanmıştır. Bulguların sunumu sırasında metinlerden doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

BULGULAR

Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Ders Kitabında Coğrafi Unsurlara nasıl ve ne düzeyde yer verilmektedir?

9. sınıf tarih ders kitabı olarak; Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 30.06.2008 gün ve 144 sayılı kararı ile “ders kitabı” kabul edilen ve komisyon tarafından yazılan MEB kitabı seçilmiştir. Kitap, bu çalışma için doküman incelemesi - içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir.

Bahsi geçen kitaptaki coğrafi terimlerin hangi alt kategoride yoğunlaştığı değerlendirildiğinde, en çok tekrarın yer adlarında yoğunlaştığı (120) dikkat çekmektedir. İncelenen bu eserde yerin (mekan) tarihi olayın şekillenmesi üzerine etkisinden pek bahsedilmemiştir. Yer adaları daha çok olayın geçtiği saha olarak gösterilmiştir. Yer adlarını sırası ile hidrografik unsurlar (107) ve jeolojik - jeomorfolojik unsurlar (46) takip etmektedir. En az terimin demografik unsurlarda olduğu (7) tablo 1’den anlaşılmaktadır. Bu sıralamanın ortaya çıkmasında 9. sınıf müfredat programının büyük etkisi olduğu düşünülmektedir. Zira 9. sınıf tarih kitabı “Tarih

Bilimi” “Uygurlığın Doğuşu ve İlk Uygurlıklar” “İlk Türk Devletleri” “İslam Tarihi ve Uygurlığı” “Türk İslam Devletleri” “Türkiye Tarihi” ünitelerinden oluşmaktadır.

Üniteler analiz edildiğinde kitapta üzerinde durulan esas konuların, tarih biliminin içeriği ve çeşitli bölgelerde kurulan ilk devletlerinden oluştuğu dikkat çekmektedir. Bu devletlerin kurulma aşamasında daha çok su kaynakları etkin rol oynadığından hidrografik unsurlar 9. Sınıf tarih kitabında fazlaca yer almıştır. Lakin hidrografik unsurların devletlerin burada kurulmasına nasıl etkisi olduğu okuyucuya yeterince analiz ettirilmemiştir. (Bkz. Hidrografik Unsurlar metin örneklerine)

9. sınıf tarih ders kitabında haritaların önemli bir yer kapladığı dikkat çekmektedir. (Tablo 1). Devlet sınırlarını göstermede, devletin kurulduğu coğrafya ile ilgili okuyucuyu bilgilendirmek amacıyla kitabın yazarları sıklıkla bu öğretim aracına başvurmuşlardır. Bu yüzden haritalar 9. sınıfta geniş yer kapsamaktadır.

Tablo 1. 9. Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Coğrafi Unsurların Sınıflandırılması

	Genel Kategoriler	Özel Alt Kategoriler	Frekans	Yüzde	
9. Sınıf Tarih Ders Kitabı	Fiziki Coğrafya	Klimatik Unsurlar	15	3,9%	
		Jeolojik ve Jeomorfolojik Unsurlar	46	11,8%	
		Hidrografik Unsurlar	107	27,5%	
		Biocoğrafik Unsurlar (Flora ve Fauna)	10	2,6%	
		Dünya ve Güneş Sistemi	13	3,3%	
		Haritalar	27	3,5%	
		Lokasyon	14	3,6%	
		Yer Adı	120	30,9%	
		Beşeri Coğrafya	Demografik Unsurlar	7	1,8%
			Yerleşme ile İlgili Unsurlar	28	3,6%
Ekonomik Coğrafya İle İlgili Unsurlar	29		7,5%		
Toplam		777	100,0%		

“Her tarihi olay belli bir coğrafi mekânda meydana gelir. Tarihi olayların oluşumu esnasında iklim, yeryüzü şekilleri, ekonomik faaliyetler konum vb. coğrafi faktörler etkili olabilmektedir. Bu faktörlerin bilinmesi tarihi olayların tüm yönlerinin aydınlatılmasında büyük ölçüde katkı sağlamaktadır” (MEB, 2013: 25). Bu şekilde bir ifade 9. Sınıf tarih ders kitabında bulunmasına rağmen yine bu eserde coğrafi unsurların isimleri belirtmeye yönelik tarih anlatımı söz konusudur. (Bkz. Coğrafi unsurlarla ilgili aşağıdaki metin örneklerine)

Dünya ve Gökyüzü Unsurlarına İlişkin Metinler

“Mısırlılar ise güneş yılını 365 gün olarak kabul ederek 12 aya bölmüşlerdir. Dünyanın Güneş çevresinde bir kez dönmesi güneş yılını oluşturur” (MEB, 2013: 14).

“Anlatılanlara göre güneş yılını ilk keşfedenler ve onu on ikiye taksim edenler Mısırlılardır. Mısırlılar bu bilgiyi yıldızlardan öğrendiler” (MEB, 2013: 22).

Klimatik Unsurlara İlişkin Metinler

“Harekâta katılan Türk askerlerinin büyük bir kısmı teçhizat yönünden *iklim şartlarına* karşı hazırlıksızdı. ... Allahü Ekber Dağları’nı aşarken zor *kış şartları* sebebiyle gerek sayı gerekse teçhizat yönünden büyük kayıp verdiler” (MEB, 2013: 22).

“Karasal iklimin hüküm sürdüğü Orta Asya’da kışlar soğuk, yazlar sıcak ve kuraktır” (MEB, 2013: 73).

Jeolojik ve Jeomorfolojik Unsurlara İlişkin Metinler

“Deprem coğrafyanın konusu iken depremin meydana geldiği bölgedeki binlerce insanın hayatını kaybetmesi, iskan yerlerini terk etmesi tarihin konusunu teşkil eder” (MEB, 2013: 6).

Hidrografik Unsurlara İlişkin Metinler

“*Nil*, Mısır’dan denize yaklaştıkça üç kola ayrılır. Yaz kış bu kollardan gemisiz geçmek mümkün değildir. Her belde halkının Nil’e açılan kanalları olup nehir yükseldiğinde bu kanallar vasıtasıyla tarlalar sulanır” (MEB, 2013: 11).

“*Fırat ve Dicle ırmakları* arasında yer alan, oldukça verimli bir tarım havzası olan Mezopotamya’da Sümer, Elam, Akad, Babil ve Asur gibi devletler kurulmuştur” (MEB, 2013: 44).

Biocoğrafik Unsurlara İlişkin Metinler

“Orta Asya geniş *bozkırları* ve çöllerin bulunduğu bir bölgedir” (MEB, 2013: 73).

“Yazılarını *papirüs bitkisinden* yapılan kağıtlara yazmışlardır” (MEB, 2013: 50).

Konuma İlişkin Metinler

“*Kaş yakınlarında Uluburun’da* 1300 yıllarında batan bir diğer gemi ise 20. Yüzyılın en önemli arkeolojik keşiflerinden bir olarak nitelendi” (MEB, 2013: 27).

“Hindistan, Asya Kıtası’nın güneyinde, Hint Okyanusu’na doğru uzanan büyük bir yarımadadır” (MEB, 2013: 52).

“Çin, Asya Kıtası’nın güneydoğusunda geniş topraklara sahip bir ülkedir” (MEB, 2013: 53).

“Sami ırkından olan Finikeliler, Lübnan Dağları ile Doğu Akdeniz kıyıları arasındaki bölgede yaşamışlardır” (MEB, 2013: 58).

“Orta Asya, doğuda Kingan Dağları’ndan, batıda Hazar Denizi ve İtil boylarına, güneyde Hindikuş ve Karanlık Dağlarından kuzeyde Sibirya’ya kadar uzanır” (MEB, 2013: 73).

Yer Adalarına İlişkin Metinler

“İngiltere ve Fransa bu savaşta Osmanlı Devleti’nin tarafsız kalmasını istemişti. Çünkü İngiliz sömürgelerine giden kestirme bir yol olan *Süveyş Kanalı* ve Rusya ile İtilaf Devletlerinin bağlantısını sağlayan *boğazlar* Osmanlı hâkimiyeti etkisindeydi” (MEB, 2013: 7).

“Miladi takvim *Orta Asya’da* Rusların bölgeye hakim olmasıyla birlikte yayılmaya başlar. Ancak Rus okuluna gitmemiş yaşlı Türkler, Rus takvimi olarak gördükleri bu takvimi bilmezler ve On İki Hayvanlı Türk takvimini kullanmışlardır” (Aynakulova, 2007 akt; MEB, 2013: 14).

“*Mekke, Medine ve Taif* şehirlerinin bulunduğu Hicaz özellikle ticaret yollarının geçtiği önemli bir bölgedir” (MEB, 2013: 32).

Demografik Unsurlara İlişkin Metinler

“Göç, kişilerin yada toplulukların yerleşmek amacıyla bir iskan bölgesinden diğerine giderek meydana getirdikleri yer değiştirme hareketidir... Göç edenler gittikleri yerlerde milli kimliklerini korudukları gibi yerli toplum tarafından asimile de edilebilirler” (MEB, 2013: 74).

Yerleşme Unsurlarına İlişkin Metinler

“*Trabzon sancağı* haset gönüllüler gibi daracık, her yanı *dağlarla* çevrili bir sancaktı” (MEB, 2013: 24).

“Çayönü Türkiye’de ve Güneydoğu Avrupa’da Yeni Taş Çağında kurulan ilk köy yerleşim yeri, Konya’da bulunan *Çatalhöyük* ise insanlık tarihinin ilk *şehir yerleşmesi* olarak kabul edilir” (MEB, 2013: 42).

“Lidya Devleti, Kral Godes tarafından Friglerin ve Urartuların son dönemlerini yaşadığı sıralarda kurulmuştur. Devletin merkezi *Sardes (Sard) şehridir*” (MEB, 2013: 59).

Ekonomik Coğrafya Unsurlarına İlişkin Metinler

“Asya kökenli kavimlerle Arabistan kökenli Samilerin karışımından oluşan Asurlular, Yukarı Mezopotamya’da yaşamışlardır. *Yaşadıkları topraklar tarıma elverişli olmadığı için hayvancılık ve ticaret* ile uğraşmışlardır” (MEB, 2013: 47).

“Frigler, *çiftçilik* ve *hayvancılıkla* uğraşmışlar, tarımı korumak ve geliştirmek için özel kanunlar ve kurallar koymuşlardır. Yapılan kanunlarda tarımla ilgili cezalar öngörülmüştür” (MEB, 2013: 58).

Ortaöğretim 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında Coğrafi Unsurlara nasıl ve ne düzeyde yer verilmektedir?

10. sınıf tarih ders kitabı olarak; Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 04.05.2009 gün ve 67 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilen ve komisyon tarafından yazılan MEB kitabı seçilmiştir. Bu eser, bu makale için doküman incelemesi, içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir.

Bu eserde coğrafi terimler hangi alt kategoride yoğunlaştığını değerlendirdiğimizde, en çok tekrarın yer adlarında (183) yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. İncelenen bu eserde yerin (mekân) tarihin olayın şekillenmesi üzerine etkisinden yeterince bahsedilmemiştir. Aksine yer adalarını daha çok olayın geçtiği alan / saha olarak ifade edilmiştir. (Bkz. Yer adlarına ilişkin metin örneklerine). Yer adlarını sırası ile demografik unsurlar (95) ve ekonomik coğrafya ile ilgili unsurlar (83) takip etmektedir (Tablo 2). En az terimin biyocoğrafik unsurlarda olduğu tablo 1'den anlaşılmaktadır. Bu sıralamanın bu şekilde neticelenmesinde 10. sınıf müfredat programının büyük etkisi olduğu tarafımızca düşünülmektedir.

10. Sınıf tarih kitabı "Tarih Bilimi" " Uygarlığın Doğuşu ve İlk Uygarlıklar" "İlk Türk Devletleri" "Beylikten Devlete" "Dünya Gücü: Osmanlı Devleti" "Arayış Yılları" "XVIII. Yüzyılda Değişim ve Diplomasi" "En Uzun Yüzyıl" ünitelerinden oluşmaktadır. Üniteler analiz edildiğinde, Osmanlı Devletinin beylik döneminden devlet dönemine geçiş sürecini, Coğrafi Keşifler, Reform, Sanayi İnkılâbı, Osmanlı Devletinin gerileme ve dağılma dönemlerinden oluşmaktadır. 10. Sınıf tarih ders kitabının içeriği, Osmanlı Devleti döneminde gerçekleşen siyasal, askeri ve ekonomik olay ve gelişmelerden oluştuğundan dolayı beşeri coğrafya terimleri bu kitapta daha çok kullanılmıştır (Tablo 2).

10. sınıf tarih ders kitabında haritaların önemli bir yer kapladığı dikkat çekmektedir (Tablo 1). Osmanlı Devletinin büyüme, duraklama ve gerileme dönemlerindeki sınır değişimlerini göstermede, kitabın yazarları sıklıkla haritalardan yararlanmışlardır.

Tablo 2. 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Coğrafi Unsurların Sınıflandırılması

	Genel Kategoriler	Özel Alt Kategoriler	Frekans	Yüzde
10. Sınıf Tarih Ders Kitabı	Fiziki Coğrafya	Klimatik Unsurlar	12	2,0%
		Jeolojik ve Jeomorfolojik Unsurlar	15	2,4%
		Hidrografik Unsurlar	79	12,8%
		Biyocoğrafik Unsurlar (Flora ve Fauna)	5	0,8%
		Dünya ve Güneş Sistemi	14	2,3%
		Haritalar	33	5,4%
		Lokasyon	19	3,1%
		Yer Adı	183	29,8%
		Demografik Unsurlar	95	15,4%
		Beşeri Coğrafya	Yerleşme ile ilgili Unsurlar	77
Ekonomik Coğrafya ile ilgili Unsurlar	83		13,5%	
Toplam			615	100,0%

Dünya ve Gökyüzü Unsurlarına İlişkin Metinler

"Kopernik dünyanın ve diğer gezegenlerin Güneş etrafında döndükleri kuralını açıklamıştır" (MEB, 2013: 108).

“... *Ekliptik ve Ekvator* arasındaki $23^{\circ},27'$ lık açığı 1 dakika 40 saniye farkla $23^{\circ} 28' 40''$ şeklinde bularak ilk defa gerçeğe en yakın ve doğru dereceyi hesaplamıştır” (MEB, 2013: 81).

Klimatik Unsurlara İlişkin Metinler

“Kanuni Sultan Süleyman *kış mevsiminin* yaklaşması üzerine kuşatmayı kaldırdı” (MEB,2013: 72).

“Kafkasya Cephesinde yapılan bu savaşlarda Enver Paşa Ruslara karşı başlangıçta başarı kazandıysa da *şiddetli kış* ve salgın hastalıklar nedeniyle büyük kayıplar verdi” (MEB, 2013: 210).

Jeolojik ve Jeomorfolojik Unsurlara İlişkin Metinler

“Sivas’tan ayrılan Timur, daha sonra Ankara’yı kuşattı. Bunun üzerine Yıldırım Bayezit de Anakaraya geldi. Sonuçta iki ordu Ankara’nın *Çubuk Ovası*’nda karşılaştı”(MEB, 2013: 21).

“*Edime Ovası* her yerden gelen davetlilerle doldu taşı” (MEB, 2013: 85).

Hidrografik Unsurlara İlişkin Metinler

“*Karadeniz* bir Türk gölü haline geldi” (MEB, 2013: 45).

Biocoğrafik Unsurlara İlişkin Metinler

“Yapılan bu keşifler sonucunda yeni ülkeler, medeniyetler, bitki ve hayvan çeşitlerinin varlığı öğrenildi” (MEB, 2013: 60).

Konuma İlişkin Metinler

“Altın Orda Devleti, Cengiz Han’ın torunu Batu Han tarafından *Hazar Denizi* ile *Karadeniz’in kuzeyinde* kuruldu” (MEB, 2013: 5).

“Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişme noktası konumunda olan *İstanbul*, deniz ticaretinde de önemli bir şehirdi” (MEB, 2013: 40).

Yer Adalarına İlişkin Metinler

“*Haliç*’in girişine gerilen zincir nedeniyle Osmanlı gemileri buraya giremediler” (MEB, 2013: 41).

“*Kıbrıs Adası*, Akdeniz’in güvenliği için de önemli bir yer” (MEB, 2013: 49).

Demografik Unsurlara İlişkin Metinler

“Fethedilen yerlere Türk- İslam kimliğini kazandırmak için öncelikle buralarda *Türk nüfusunun* artırılmasına önem verdi. Anadolu’dan göç ettirilen Türkler buraya yerleştirildi” (MEB, 2013: 12).

“İlk Osmanlı fetihlerinin gerçekleştiği Gümölcine, Ferecik, Çirmen, Zağra, Hasköy kazalarında 1485-1530 tarihleri arasındaki çeşitli tahrir defterlerine göre nüfusun önemli ölçüde Türkler lehine geliştiği aşağıdaki tabloda görülmektedir” (MEB, 2013: 17).

İstanbul halkının çoğunluğunu Ortodoks Rumlar oluşturuyordu. Ayrıca Yahudiler, Türkler, “Araplar, Galata bölgesinde de çoğunluğunu Venedik ve Cenevizlilerin oluşturduğu Katolik halk da burada yaşıyordu” (MEB, 2013: 40).

Yerleşme Unsurlarına İlişkin Metinler

“... Ertuğrul Bey Söğüt’ü kışlak, Domaniç’i yaylak olarak kullandılar” (MEB, 2013: 6).

“Kırım’da bulunan Kefe, Menkup ve Azak şehirleri doğudan gelen malların batıya açıldığı önemli limanlara sahip şehirlerdi” (MEB, 2013: 45).

Ekonomik Coğrafya Unsurlarına İlişkin Metinler

“Osmanlı Devleti sonraki dönemlerde buradaki *demir madenini işleyerek* ordunun silah ihtiyacını karşılamıştır” (MEB, 2013: 8).

“İpek ve ticaret merkezi olan Bursa, Osmanlı Devleti’nin başkenti yapıldı” (MEB, 2013: 9).

“Osmanlı ekonomisinin en temel kaynağı topraktı” (MEB, 2013: 33).

Ortaöğretim 11. Sınıf Tarih Ders Kitabında Coğrafi Unsurlara nasıl ve ne düzeyde yer verilmektedir?

11. sınıf tarih ders kitabı olarak; Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 25.05.2015 gün ve 34 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilen ve komisyon tarafından yazılan MEB kitabı seçilmiştir. Bu eser, bu makale için doküman incelenmesi, içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir.

Bu eserde coğrafi terimler hangi alt kategoride yoğunlaştığı değerlendirildiğinde, en çok tekrarın yer adlarında (350) yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Eserde yer (mekân) isimlerinden bahsedilirken mekânın, tarihi olaylar üzerindeki etkisinden ziyade lokasyonu tarif ederken kullanılan birer unsur olarak verildiği görülmektedir. Yer adlarını sırası ile ekonomik coğrafya ile ilgili unsurlar (349) ve demografik unsurlar (208) takip etmektedir. En az terimin ise haritalar ile ilgili unsurlarda (12) olduğu görülmektedir (Tablo-3). İfadelerin kullanım sayılarının dağılımında Türklere Devlet Teşkilatı, Toplum Yapısı, Hukuk, Ekonomi, Eğitim ve Sanat olmak üzere altı ünitelerden meydana gelen 11. sınıf müfredat programının da büyük etkisi olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Üniteler analiz edildiğinde Türk Milleti’nin hem kendine has özelliklerini hem de başka kültürlerle entegre olarak ortaya çıkardığı meziyetlerini ve insanlık tarihine katkılarının tarihsel süreçler içerisinde verilmeye çalışıldığı görülmektedir. Türklerin tarih sahnesindeki özelliklerinden bahsederken, onların sadece beşeri özelliklerine değil, determinist bir bakış açısıyla, Türk Milletinin bütün fitratını ve meziyetlerini yaşadıkları

coğrafyaya bağlayan bir üslup kullanılmıştır (Bkz. Klimatik ve Jeomorfoloji metin örnekleri). Aslında metinler içerisinde bu görüşten ayrılan ve daha possibilist yaklaşımlara kaçan ifadeler de yer almaktadır (Bkz. Biyocoğrafya metin örnekleri bölümü).

Alt sınıflardaki tarih ders kitaplarında sıklıkla başvuru alan ve önemli bir öğretim aracı olan haritalara 11. Sınıf kitabında da yer verilmiştir (12 adet). Ancak haritaların kitapta veriliş yerleri daha çok ekonomik yapıya bağlı konuları kapsamaktadır. Ancak, birçok noktada görselle ifade edildiğinde net olarak görülebilecek ve anlamlandırılabilir olan sahalara sözel ifadelerle geçiştirilmiş olduğu da görülmektedir (Bkz. Lokasyon metin örnekleri bölümü).

Yine coğrafi bir bakış açısı ile incelendiğinde kitapta bahsedilen ve frekans olarak oldukça fazla (350) olan yer adları başlığında topladığımız mekanlardan bahsederken, adı geçen yerlerin birbirleri ile ortak özellikleri üzerinde durulmuş; beşeri yapılar, kültür ve sosyo-ekonomik hayat farklı yerler için benzerlikleri ile birlikte anlatılmıştır (benzer medrese ve camileri barındıran şehirler, ticaret yollarından benzer şekilde etkilenen şehirler vs.) Bu yaklaşım, günümüz coğrafi bakış açısı içerisinde yeni yeni üzerinde durulmaya başlanan nomotetik yaklaşımlar içerisine girmektedir.

Tablo 3. 11. Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Coğrafi Unsurların Sınıflandırılması

	Genel Kategoriler	Özel Alt Kategoriler	Frekans	Yüzde
11. Sınıf Tarih Ders Kitabı	Fiziki Coğrafya	Klimatik Unsurlar	54	3,6 %
		Jeolojik ve Jeomorfolojik Unsurlar	80	5,4 %
		Hidrografik Unsurlar	42	2,8 %
		Biocoğrafik Unsurlar (Flora ve Fauna)	124	8,3 %
		Dünya ve Güneş Sistemi	113	7,6 %
		Haritalar	12	0,8 %
		Lokasyon	21	1,4 %
		Yer Adı	350	23,5 %
	Beşeri Coğrafya	Demografik Unsurlar	208	13,9 %
		Yerleşme ile İlgili Unsurlar	139	9,3 %
		Ekonomik Coğrafya İle İlgili Unsurlar	349	23,4 %
	Toplam		1492	100 %

Dünya ve Gökyüzü Unsurlarına İlişkin Metinler

“O gece gökteki yıldızlar titreşip yanıyordu (MEB, 2016: 6).

“Türk toplumlarında kendisine kurban sunulan varlıkların başında ve hepsinin üstünde Gök Tanrı vardı. Ayrıca *yıldız, ay ve güneş* bu dönemde önemli bir yere sahipti” (MEB,2016:71).

“Türkler yer değiştirmek, yerleşik hayata geçtiklerinde de tarımsal faaliyetlerini gerçekleştirmek için astronomi bilimine ilgi duymuşlardır. Güneş ve Ay’ın hareketlerini izlemişler, Venüs ve Merkür gezegenlerinin varlığını tespit ederek onları sabahyıldızı ve akşam yıldızı olarak adlandırmışlar ve yıldızlara bakarak yön tayin etmeye çalışmışlardır” (MEB, 2016: 74).

Klimatik Unsurlara İlişkin Metinler

“Ötüken’den gelen *sert rüzgarlar* ciğerlere dolup taşıyordu” (MEB, 2016: 6).

“Türkler, savaş için zamanın gece ve gündüz, *havanın da yağışlı yada yağışsız* olması gibi durumlar çok önemliydi (MEB, 2016: 12).

“Bölge çok az yağış almaktadır. Gobi Çölü’nde *yağışlar* 100 milimetreden azdır. Ve yüksek yerler dışında hiçbir yerde 200 milimetreyi geçmez” (MEB, 2016: 64).

Jeolojik ve Jeomorfolojik Unsurlara İlişkin Metinler

“...bu bölge, yükseltisi 1200-1400 m arasında değişen bir *yayladır*. Büyük çöküntüler ve yüksekliklerden oluşan bu arazide Altay Dağları’nın yüksekliği 4600 metreden fazladır. Ötüken’in bulunduğu Hangay Dağları’nı yüksekliği 4000, Tannu Ola Sıradağları’nın ise 3000 metreye yakındır. Bölge çok az yağış almaktadır. Gobi Çölü’nde yağışlar 100 milimetreden azdır. Ve yüksek yerler dışında hiçbir yerde 200 milimetreyi geçmez” (MEB, 2016: 64).

“XIX. yüzyılda dışarıdan gelen göçmenler, tarımı geliştirmek için *Konya, Adana ve kıyı ovalarına* yerleştirildi” (MEB, 2016: 94).

Hidrografik Unsurlara İlişkin Metinler

“...*Selenga, Orhun ve Tola nehirlerinin* kıyılarında oturan bu oymakların atları çok azdı” (MEB, 2016: 69).

“Osmanlılarda *nehir ulaşımının* çok önemli olmadığı söylenebilir. Zira Kuzey Anadolu Bölgesi’nin *dik ve hızlı akan dar nehirleri*, ulaştırmaya elverişli değillerdi. *Fırat ve Dicle üzerlerinde* sınırlı bir ulaştırma faaliyetiyle *Tuna Nehri’nin* ulaştırma ve nakliyata elverişliliği bu konuda istisna oluşturmaktadır” (MEB, 2016: 150).

Biocoğrafik Unsurlara İlişkin Metinler

“Sık *ladin*, *çam*, *kök nar ormanlarıyla* kaplı yüksekliklerin eteklerinde çayırlar vardır. Çukur yerlerdeyse ağaçlıklı otlaklara rastlanır ve zayıf çalılıklar yavaş yavaş çöle dönüşür” (MEB, 2016: 64).

“Türklerin günlük hayatında en çok kullandığı vasıta *at* idi *Atlarına* yapışmış gibi binen hun Türkleri *at sırtında* alışveriş yapabilir, yiyip içebilir, hatta atın ince boynuna sarılıp uyuyabilirlerdi. Çadırın önünde daima koşumlu bi iki at bulunurdu. Türk çocukları küçük yaşlarda *ata binmeyi* öğrenirlerdi (MEB, 2016: 68).

Konuma İlişkin Metinler

“*Anadolu'nun coğrafi konumu* ve ilk çağlardan beri transit ticaret bölgesi olması deniz ulaşımını gerekli kılıyordu. Selçuklulardan beri Kırım, Avrupa, Mısır ve Suriye limanlarıyla Kuzey ve Güney Anadolu limanları arasında yoğun bir ticaret vardı” (MEB, 2016: 149).

Yer Adlarına İlişkin Metinler

“Osmanlı toplumunda yer alan dinî gruplardan bir diğeri de Museviler olup daha çok *İstanbul*, *İzmir*, *Selanik* gibi liman şehirlerinde; Bağdat, Halep gibi nüfusu kalabalık olan yerlerde oturuyorlardı. Ayrıca İspanya, Polonya, Avusturya ve Bohemya'da karşılaştıkları kötü muamele nedeniyle Yahudiler Osmanlı Ülkesine yerleşti” (MEB, 2016: 85).

Demografik Unsurlara İlişkin Metinler

“İlk Türk devletlerinde *toplumsal yapı*; *oğuş* (aile) ailelerin birleşmeleriyle *urug* (aileler birliği), *urugların* birleşmesiyle *boy*, boyların birleşmesiyle de *budun* oluşuyordu” (MEB, 2016: 65).

“Büyük Selçukluların hâkim olduğu coğrafyada nüfusun belli başlı etnik unsurlarını *Türk*, *Fars*, *Yahudi* ve *Araplar* oluşturuyordu” (MEB, 2016: 75).

“Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren *nüfus yapısında* değişiklikler oldu” (MEB, 2016: 91).

Ekonomik Coğrafya Unsurlarına İlişkin Metinler

“Uygurlar anlayışlı, doğru sözlü ve namuslu insanlardır. Altın, gümüş ve bakır eşya yapmakta gayet beceriklidirler. Uygur topraklarında hububat da yetişir” (MEB, 2016: 69).

“Türkler *hayvancılıkla beraber tarımı*, sadece akarsu boyunca uzanan ovalarda yapmışlardı” (MEB, 2016: 134).

“Avrupa’da daha yüksek fiyat verilmesi *Osmanlı sanayi* ham maddelerinin de Batı’ya taşınmasına yol açıyordu. Devlet ticaret serbestisini benimsemesine karşılık ülke için büyük önem taşıyan buğday, tuz gibi gıda maddeleri; deri, pamuk ve pamuk ipliği gibi sanayi ham ve yarı mamul maddeleri ile silah, top, gülle, barut gibi savunma araçlarının ihracını yasaklıyordu” (MEB, 2016: 146).

TARTIŞMA ve SONUÇ

9.,10. ve 11. sınıf tarih ders kitaplarında coğrafi unsurlar içerisinde en fazla yer adlarına yer verilmektedir. İncelenen bu eserlere dayalı olarak, yer adlarına dayalı bir tarih öğretiminin ağır bastığı söylenebilir. Oysaki tarihi olay yer adları ile belirtilmesinin yanı sıra; bu yerin hangi özelliği ile ön plana çıktığı ve bu yerin tarihi olayın gerçekleşmesindeki etkisini ifade eden cümlelerin yer adlarına bir sıfat gibi ilave edilmesi durumunda; öğrenciler tarihi olayı farklı bir bakış açısı değerlendirebilirler.

Tarih ders kitaplarının konu içeriğine bağlı olarak kullanılan coğrafi terimlerin frekans sıklığı aralığı da değişmektedir (Bkz. Tablo 1-2-3). Örneğin 9. Sınıf tarih ders kitabında en az nüfus coğrafyası yâda demografi ile ilgili terimlere yer verilmiştir. Aksine 10. sınıf tarih ders kitabında nüfus coğrafyası yâda demografi ile ilgili unsurlar en fazla yer verilen terimler arasındadır.

“Türkler içinde yaşadıkları tabiat şartlarına uygun “atlı göçebe” hayat tarzını benimsemişlerdi. Yaşanılan coğrafya toplumun karakterinin şekillenmesinde oldukça etkili olmuş, set mücadelecisi, bağımsız yaşama, karakteristik özellik halini almıştır” (MEB, 2015). Bu ve buna benzer cümlelerden anlaşılacağı üzere, incelenen tarih ders kitaplarında beşeri ve ekonomik coğrafya konuları verilirken, birçok noktada fiziki ortamın insan üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. Özellikle, Türklerin tarih sahnesindeki özelliklerinden bahsederken, onların sadece beşeri özelliklerine değil, **determinist** bir bakış açısıyla, Türk Milletinin bütün fitratını ve meziyetlerini yaşanılan coğrafyaya bağlayan bir üslup kullanılmıştır.

İncelenen ortaöğretim tarih ders kitapları coğrafi bir bakış açısı ile incelendiğinde kitapta bahsedilen ve frekans olarak oldukça fazla olan yer adları başlığında topladığımız mekânlardan bahsederken, adı geçen yerlerin birbirleri ile ortak özellikleri üzerinde oran seviyesi düşük olsa da durulmuştur. Beşeri yapılar, kültür ve sosyo-ekonomik hayat farklı yerler için benzerlikleri ile birlikte anlatılırken de nomotetik yaklaşımlar da hissettirilmiştir (benzer medrese ve camileri barındıran şehirler, ticaret yollarından benzer şekilde etkilenen şehirler vs.).

5. ÖNERİLER

Tarihi olaylar bir coğrafya üzerinde şekillenirken, coğrafi olaylarda tarihle belgelenmektedir. Tarih ve coğrafya birlikteliği kitaplara daha nitelikli cümlelerle yansıtılabilir. Ortaöğretimle ilgili bir tarih veya coğrafya kitapları yazılırken, bu alanlardan bir yazım ekibi kurulabilir veya bu alanlardan uzman insanların fikir ve görüşleri eserlere yansıtılabilir. Mekânın olmadığı bir coğrafya düşünülmemeyeceği gibi, mekândan bağımsız bir tarih de eksik kalacaktır.

KAYNAKÇA

- Altıntaş A. (1997). *Belgelerle Çanakkale Savaşları*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayınları, Çanakkale.
- Atalay İ. (2004). *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*, Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri, İzmir.
- Aynakulova, G. (2007). "Grogoryen Kıpçaklar ve Oniki Hayvanlı Türk Takvimi Üzerine" Milli Forklor, yıl 19, sayı 74.
- Koç, H. (2013). "Türk Basınının Doğal Afetlere İlişkin Bakış Açısını Belirlemeye Yönelik Bir İnceleme", Zeitschrift für die Welt der Türken, vol.5(2):121-137.
- Koç, H. ve Çifçi T. (2016). "Sınıf Öğretmeni Adaylarının Harita Okuryazarlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı 34, s:9-20.
- Köstüklü N. (1998). *Sosyal Bilgiler ve Tarih Öğretimi*, Kuzucular Ofset, Konya.
- MEB. (2009). *Ortaöğretim Tarih 10. Sınıf*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- MEB. (2013). *Ortaöğretim Tarih 9. Sınıf*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- MEB. (2015). *Ortaöğretim Tarih 11. Sınıf*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Niyazi M. (2011). *Çanakkale Mahşeri*, Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul.
- Şengül Bircan T. ve Safran M. (2013). "Tarih Öğretiminde Haritaların Önemi ve Kullanımı", Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,14(2): 461-476.
- Yalçın D., Akbıyık Y., Balcıoğlu M., Köstüklü N., Süslü A., Turan R., Eraslan C. ve Tural M.A. (2005). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Divan Yayıncılık Ltd. Şti., Ankara.
- Yıldırım A. ve Şimşek H. (2000). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED SUMMARY**Introduction**

It is an essential fact being a good geography literate is important to analyse historical events better. From this point of view, it has been tried to determine how and at what level the geographical elements in the 9th, 10th and 11th grade history textbooks of the Ministry of National Education are given.

Method

This research was conducted to determine the inclusion of geographical elements in the 9th, 10th and 11th grade textbooks of secondary education. This research was carried out through qualitative research methods using a document analysis. The data source of the study is from the history textbooks of 9 , 10, 11 grade courses accepted by the Ministry of National Education (MEB) Education and Training Board. Content analysis

was used in analysing the data obtained by the document analysis. In this research, "geographical elements" were considered as the basic category and "sentence" was chosen as the analysis unit. Subcategories are composed of the sub-branches of physical and human geography. Then a form was created to examine the level of inclusion of geographical elements in history textbooks. For the reliability of the study, all the texts in the book were read by three different investigators (except for the contents and bibliographies) and sentences related semantically were marked to the related boxes. The results of two separate analyses made by the researchers were compared and the compliance of each with the other was checked. When the code that does not match each other, the relevant box is re-coded by taking an expert opinion. A direct citation from the texts was given during the presentation of the findings.

Findings (Results)

Place names among the geographical elements have been used most in 9., 10. and 11th grade history textbooks. Based on these books examined, it can be said that the teaching of history based on place names. In addition to being mentioned by the historical event place names, students can evaluate the historical event a different perspective in the case an adjective is added before the sentences which express the effect of the historical event. The frequency range of geographical terms used varies depending on the subject matter of history textbooks. For example, in the 9th grade history textbook, a demographic geography or demographic terms take the least place. On the contrary, in the 10th grade history textbook, the elements related to population geography and demography are among the most frequently used terms. Particularly in the course book of the 11th grade history, while mentioning about the influence of the physical environment on the human being, a style that connects all the features and virtues of the Turkish Nation to the living geography is used with a deterministic point of view.

Conculusion and Discussion

As a result, historical events are shaped on a geographical area, geographical events are documented historically. For this reason, the coexistence of history and geography can be reflected in the books with more qualified sentences. While writing a history or geography book about secondary education, a writing team can be established from these areas, or ideas and opinions of expert people can be reflected in the works. Just as a geography without a place cannot be considered, history independent from place will be missing.